

РОЗДІЛ 5 РОЗВИТОК МАРКЕТИНГУ В АПК

УДК 336.717.71:339.13(477.83)

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК БІРЖОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Р. Дудяк, к. е. н., Р. Курило

Львівський національний аграрний університет

О. Дадак, к. е. н., Р. Грабовський, к. е. н.

*Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій
ім. С. З. Гжицького*

Постановка проблеми. Розвиток біржової справи не змінив основу організації функціонування біржової торгівлі, однак відбулися значні зміни, що дали змогу зробити роботу сучасних бірж ефективнішою, полегшити процес товарообігу, вдосконалити систему комунікацій. Сьогодні в нашій країні поява бірж свідчить про значне підвищення рівня торгівлі. Важливим чинником стабілізації цін на початку і наприкінці біржового дня є обмеження денного коливання цін у межах, встановлених біржовими правилами. Широке застосування автоматизації закладає міцну технологічну базу для удосконалення організаційного керування біржею. Щоправда, це вирішить тільки частину проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сутність, функції та властивості різних видів бірж були висвітлені як у вітчизняній, так і в зарубіжній економічній літературі. Належне місце в розробці окресленої наукової тематики займають праці А. Буреніна, А. Глущенко, Ф. Дж. Джонса, Ф. П. Модільяні, Л. Примостки, Ф. Дж. Фабоззі, А. Фельдмана, Дж. К. Халла, П. Саблука, О. Шпикуляка.

Постановка завдання. Завдання нашого дослідження – оцінка та порівняння тенденцій розвитку світового та вітчизняного біржових ринків для визначення основних проблем функціонування й обґрунтування напрямів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Сучасний біржовий ринок – це організована форма ринку, який пройшов багатовіковий еволюційний шлях розвитку від елементарного базару до електронного Інтернет-трейдингу інструментами фінансової інженерії. Дослідження стану світового та вітчизняного біржового ринку вимагає розгляду і з'ясування його економічної сутності. Біржова торгівля є невід'ємною складовою гуртової торгівлі. Зародження елементів біржової торгівлі починалося з елементарного локального ринку (базару), причому в країнах із високорозвинутою ринковою економікою базари, як один із напрямів реалізації продукції, на сьогодні повністю припинили своє існування. На заміну їм прийшли товарні біржі. Товарна біржа – це організований, постійно діючий ринок масових, стандартизованих, замінних товарів і товарних деривативів, на якому в умовах вільної конкуренції формуються ціни, здійснюється їх котирування, забезпечуються деперсоніфікація й публічність торгу і зниження трансакційних витрат і ризиків невиконання угод. Становлення біржової торгівлі у світі відбувалося з ініціативи купців (історично

спочатку з'явилися брокери, потім – біржі), а її подальший розвиток та удосконалення були зумовлені потребами економіки країни й здійснювалися одночасно з її ростом. В Україні ж відродження товарних та інших бірж відбуваються штучно (спочатку – біржі, потім – брокери) в період різкого спаду економіки, за відсутності єдиного правового поля, що породило безліч негативних проявів у їх діяльності (див. табл.). Таблиця

Кількість бірж в Україні станом на 01 січня відповідного року

Рік	Всього зареєстровано	Універсальні	Товарні та товарно-сировинні	Агропромислові	Інші
2013	574	108	400	24	42
2014	586	107	415	23	41
2015	555	104	391	24	36
Різниця 2015 до 2013	-19	-4	-9	0	-6

Станом на 1 жовтня 2013 р. було зареєстровано 584 біржі, з яких: універсальних – 108 (18,49 %), товарних і товарно-сировинних – 410 (70,21 %), агропромислових – 24 (4,11 %), інших – 42 (7,1 %), що на одну біржу більше, ніж станом на 1 квітня цього року. При цьому повноцінно функціонували з них менше половини. Станом на початок 2015 р. в Україні (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції) налічується 555 бірж (без урахування фондових бірж). Ефективно змогли функціонувати лише 11 з них [1]. Однак навіть ця кількість є занадто високою для країни з такою територією і обсягом бізнесових угод. Варто зазначити, що у багатьох країнах світу функціонує тільки одна біржа, наприклад, Швеція, Швейцарія, Нідерланди; в Англії тільки 5 бірж, а у США – 11 фондових і 30 товарних [4]. За 2015 р. на біржах України було проведено 1,7 тис. торгів, на яких для продажу запропоновано товарів на суму 6,8 млрд грн й укладено 16,3 тис. угод на суму 6,3 млрд гривень. Для порівняння за 2012 р. на біржах України було проведено 1,4 тис. торгів, на яких для продажу запропоновано товарів і послуг на суму 26,9 млрд грн й укладено 15,4 тис. угод на суму 26,4 млрд грн. Середній обсяг торгів на товарних біржах України у 2014 р. знизився у п'ятеро порівняно з аналогічним періодом попереднього року і склав 3,6 млн грн. Про це свідчать дані Державної служби статистики України. Найбільший обсяг угод у січні-березні цього року було укладено на агропромислових біржах (59,8 %) і на товарно-сировинних й товарних біржах (30,3 %). На універсальній біржі обсяг угод склав всього 9,9 % від загального обсягу біржових угод. Обсяг укладених угод на Аграрній біржі у 2015 р. склав 3,34 млрд грн, на товарній біржі «Перша незалежна біржа» – 1,063 млрд грн, Українській універсальній біржі – 452,46 млн грн, товарній біржі «Іннекс» – 432,32 млн грн. При цьому коефіцієнт ліквідності укладених угод, який

розраховується як співвідношення обсягів укладених угод до обсягів пропозицій, становив 93,1 % проти 98 %.

Загалом, за даними Держкомстату, найбільший коефіцієнт ліквідності на біржах нерухомості (100 %), агропромислових (97,5 %), універсальних (93,6 %), товарно-сировинних і товарних (85,3 %).

Порівняно з відповідним періодом попереднього року обсяги укладених угод з купівлі-продажу лісоматеріалів, деревини та виробів з деревини збільшилися на 87,8 %, палива – на 37,5 %, тоді як обсяги укладених угод з купівлі-продажу продуктів харчування зменшилися на 97,4 %, продукції рослинництва – на 81,5 %, продукції тваринництва – на 36,2 %.

Аналізуючи наведені дані та порівнюючи їх з мікро- та макроекономічними показниками діяльності нашої країни, можна стверджувати, що в Україні відсутній сегмент біржового ринку, незважаючи на рекордну кількість підприємницьких організацій з назвою «біржа», який виконував би притаманні йому важливі ринкові функції.

Діяльність біржі потребує чіткого механізму державного регулювання. Вона регламентується актами та контролюється державними й громадськими комісіями. В Україні прийнято американську модель державного регулювання біржових ринків, яка передбачає співпрацю професійних посередників і значне внутрішньобіржове регулювання. Однак на державному рівні було запроваджено, як тепер виявилось, безперспективні заходи щодо організації бірж як потужних гуртових товарних ринків, які на Заході нині перетворилися на центри вивчення кон'юнктури та укладення строкових угод, що складає ще одну важливу проблему розвитку біржового ринку в Україні.

Товарні біржі в Україні досі не посіли належного місця, як того вимагають нові економічні умови, що викликає необхідність переосмислення їх сутності та призначення, розробки науково обґрунтованих пропозицій щодо формування ефективного біржового механізму, сприятливих організаційних і правових умов їх функціонування.

Останнім часом на діяльність бірж досить істотно впливають політична ситуація, погіршення економічного стану у зв'язку з конфліктом на сході країни. Однак ці чинники можна нівелювати тільки політичними зусиллями.

Оскільки перелік проблем розвитку біржової діяльності в Україні є досить значним, а описати ретельно кожну з них у межах однієї статті неможливо, тому виділимо основні з них: низький рівень ліквідності; недостатня капіталізація ринку; проблема прав акціонерів і захисту інвесторів; нормативне регулювання; депозитарна діяльність; недостатність податкового стимулювання; незначна кількість біржових інструментів; непрозорість ринку; відсутність біржової культури; недостатня кількість професіоналів; дефіцит фінансових ресурсів.

Для покращання ситуації на біржовому ринку, на нашу думку, доцільно вжити такі заходи:

– значно скоротити кількість бірж, залишивши тільки постійно функціонуючі зі значною кількістю угод та обсягів торгів;

- знайти шляхи додаткового залучення фінансові ресурсів, для чого стимулювати власників вільних грошових коштів та гарантувати безпеку інвесторів;
- збільшити частку організованого ринку у загальному обсязі торгів;
- забезпечити захист прав інвесторів на законодавчому рівні й гарантувати повернення вкладених коштів та виконання угод;
- підвищити рівень капіталізації та ліквідності;
- реформувати депозитарну систему;
- впровадити нові інструменти біржової торгівлі;
- підвищити рівень біржової культури та відроджувати історичні традиції біржової діяльності;
- забезпечити прозорість біржової діяльності;
- активно впроваджувати нові інформаційні технології в біржову діяльність.

Запропоновані заходи, на наше переконання, мають поліпшити інвестиційну діяльність у країні, активізують товарообіг і сприятимуть виходу економіки країни з тіні.

Окрім того, навіть той обсяг торгів, що фіксується на фондових біржах, не відображає фактичного стану, оскільки не всі українські біржі працюють за системою Delivery Versus Payment (DVP). (DVP – це так звана система поставки проти платежу, тобто коли виконання угоди гарантується). На деяких біржах операції досі проводять в «ручному» режимі, коли після укладання угоди торговці повинні самостійно підписати всі необхідні документи і провести розрахунки. Якщо одна зі сторін угоди бажає в односторонньому порядку розірвати договір, то на неї накладають штраф, який сплачують на користь другої сторони. Однак, якщо учасники торгів відмовляться виконувати угоду у двосторонньому порядку, до них не застосовуватимуть жодних фінансових санкцій. Як результат, в Україні існує невідповідність фактичних та укладених обсягів торгів цінними паперами [5].

Отож, основними проблемами фондового ринку України є:

- 1) надмірність кількості бірж (окремі біржі здійснюють операції нерегулярно і в незначних обсягах);
- 2) нерозвиненість ринку;
- 3) відсутність досконалого механізму взаємодії бірж та єдиних стандартів проведення розрахунків і клірингу;
- 4) зосередження більшої частини операцій на позабіржовому ринку;
- 5) недостовірність інформації щодо загального обсягу торгів на біржовому ринку.

Для їх вирішення та забезпечення успішного розвитку біржового ринку доцільно було б вжити таких заходів: встановити мінімальні вимоги щодо капіталізації біржі, яка б давала змогу використовувати досконале технологічне забезпечення та фінансування розвитку; прийняти закон, який зміг би врегулювати питання випуску та обігу деривативів; вдосконалити депозитарну систему через запровадження єдиних стандартів проведення клірингу та розрахунків; зосередити обіг державних цінних паперів на біржовому ринку, чим створити високоліквідний біржовий ринок ОВДП; переглянути підходи до лістингових вимог, а саме знизити

вимоги до фінансових показників емітентів, що обумовлюють допуск цінних паперів у лістинг; запровадити виконання біржових договорів лише за принципом «поставка проти оплати», на основі чого забезпечити створення та запровадження фондовими біржами консолідованої системи розкриття інформації про торговельний процес та його учасників, оприлюднення такої інформації у встановленому законодавством порядку; забезпечити популяризацію фондового ринку серед широких верств населення з метою залучення його до інвестування своїх заощаджень у фондові інструменти.

Висновки. У процесі розвитку біржової торгівлі, відповідно до світового досвіду та національних особливостей України, подальший розвиток біржового ринку повинен відбуватися у напрямі створення єдиної біржової системи в Україні, для чого необхідно: оптимізувати кількість бірж; забезпечити ефективне регулювання біржової діяльності через створення комісії з біржового товарного ринку України та розрахунково-клірингових установ; поліпшити систему моніторингу кон'юнктури біржового ринку, висвітлювати котирування не лише фактичних біржових цін, а й прогноз на наступні місяці; розробити і запровадити систему економічних заходів, спрямованих на стимулювання виробників до реалізації сільськогосподарської продукції через прозорі процедури біржового ринку.

Багато питань подальшого розвитку біржової діяльності залишаються невирішеними. Зокрема це питання нівелювання впливу зовнішніх політичних та економічних негативних чинників на розвиток бірж та проблеми вдосконалення нормативно-правового регулювання біржового ринку.

Швидка плинність економічного життя зумовлює необхідність постійного вивчення практичного досвіду біржової діяльності стосовно сільського господарства та поглиблення надбань науки.

Бібліографічний список

1. Державний комітет статистики: Статистична інформація. Кількість бірж України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Науменкова С. В. Зарубіжний досвід організації систем регулювання й нагляду за діяльністю фінансових установ / С. В. Науменкова // Фінанси України. – 2009. – №12. – С.20–27.
3. Обсяги біржової торгівлі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://news.-finance.ua/ua/news/~303129>.
4. Пластун О. Л. Проблеми біржової діяльності в Україні та варіанти їх вирішення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [file:///C:/Users/IceMan/Downloads/pprbsu_2013_37_16%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/IceMan/Downloads/pprbsu_2013_37_16%20(2).pdf).
5. Сухітра А. М. Біржова торгівля в Україні: проблеми становлення та розвитку [Електронний ресурс] / А. М. Сухітра, І. М. Сегідін. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/8_NND_2010/Economics/60579.doc.htm.

Дудяк Р., Курило Р., Дадак О., Грабовський Р. Становлення і розвиток біржового ринку України

Оцінено сучасний стан біржового ринку України та розглянуті чинники, які зумовлюють його неефективне функціонування. Здійснено аналіз сучасного стану біржової торгівлі, виявлено проблеми формування та функціонування біржового

аграрного ринку. Визначено вплив зовнішніх чинників та якості нормативно-правового забезпечення на діяльність бірж. Розглянуто роль товарної біржі як важливої складової інфраструктури аграрного ринку. Оскільки товарна біржа призначена для постачання сировини та стабілізації майбутньої цінової ситуації на ринку сировини, яка використовується підприємствами для подальшої переробки та реалізації на ринку споживчих товарів, то в Україні зростають роль і значення товарних бірж. Проаналізовано динаміку біржової активності в Україні.

Ключові слова: біржовий ринок, біржова торгівля, біржова угода, нормативно-правове забезпечення, товарна біржа.

Dudyak R., Kurilo R., Dadak O., Grabovsky R. Formation and development of the exchange market of Ukraine

The paper evaluated the current state of the exchange market of Ukraine and discussed the factors that cause its inefficient operation. The analysis of the current state of trading and revealed problems of formation and functioning of the agricultural market exchange. The influence of external factors and quality of legal support for the activities of stock exchanges. The role of commodity exchanges as an important component of agricultural market infrastructure. Since Mercantile Exchange is for supply of raw materials and stabilize the future market price situation on the raw materials used by enterprises for further processing and sale of consumer products on the market, in Ukraine the role and significance of commodity exchanges. The dynamics of exchange activity in Ukraine was analyzed.

Key words: stock market, stock trading, exchange agreements, regulatory support, commodity exchange.

Дудяк Р., Курило Р., Дадак О., Грабовский Р. Становление и развитие биржевого рынка Украины

Оценено современное состояние биржевого рынка Украины и рассмотрены факторы, которые обуславливают его неэффективное функционирование. Проведен анализ современного состояния биржевой торговли и выявлены проблемы формирования и функционирования биржевого аграрного рынка. Определено влияние внешних факторов и качества нормативно-правового обеспечения на деятельность бирж. Рассмотрены роль товарной биржи как важной составляющей инфраструктуры аграрного рынка. Поскольку товарная биржа предназначена для поставки сырья и стабилизации будущей ценовой ситуации на рынке сырья, которое используется предприятиями для дальнейшей переработки и реализации на рынке потребительских товаров, то в Украине возрастают роль и значение товарных бирж. Проанализирована динамика биржевой активности в Украине.

Ключевые слова: биржевой рынок, биржевая торговля, биржевая сделка, нормативно-правовое обеспечение, товарная биржа.

Стаття надійшла 16.03.2017